

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.78>**Ю. Д. Кунєв**

д.ю.н., професор,
професор кафедри конституційного і адміністративного права
факультету права і міжнародних відносин
Київський авіаційний інститут

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ ІЗ ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ: ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ ТА ГАРАНТІЇ ОХОРОНИ ПРАВ

Статтю присвячено дослідженню правового статусу осіб із психічними розладами в контексті доступу до інформації та гарантій охорони їхніх прав. Визначено, що законодавство України закріплює комплексну систему правових норм, спрямованих на забезпечення особистої недоторканності, захист персональних даних, а також реалізацію соціальних і медичних гарантій для осіб із психічними розладами. Конституція України проголошує право кожного на повагу до приватного життя, а закони та підзаконні акти конкретизують механізми реалізації цього права. Особливу увагу приділено презумпції психічного здоров'я, яка передбачає, що особа вважається психічно здоровою, поки не буде встановлено інше згідно з визначенням законом порядком.

Проаналізовано порядок встановлення діагнозу, роль лікарів-психіатрів, а також процедурні особливості визнання особи недієздатною. Розглянуто правові аспекти доступу до медичної інформації пацієнтів, зокрема випадки, коли законні представники отримують такі дані від імені осіб, які не здатні самотійно реалізувати свої права. Зроблено акцент на захисті лікарської таємниці, конфіденційності психіатричної допомоги та передбачених законом виключеннях у цих питаннях.

У статті також охарактеризовано ризики надмірної зарегламентованості доступу до інформації, що створює колізію між правом на приватність і суспільною потребою в інформуванні. Висвітлено роль органів державної влади, зокрема МОЗ, судових інстанцій, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та громадських організацій у захисті прав цієї категорії осіб. Зазначено, що система гарантій включає як національні, так і міжнародні механізми, зокрема норми Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та практику Європейського суду з прав людини.

Зроблено висновок, що забезпечення інформаційних прав осіб із психічними розладами потребує балансування між інтересами особи, її оточення та суспільства загалом, а також належної імплементації прийнятих нормативно-правових актів у практику.

Ключові слова: правовий статус, психічні розлади, психіатрична допомога, доступ до інформації, конфіденційність, лікарська таємниця, персональні дані, презумпція психічного здоров'я, судовий захист.

Актуальність проблеми. Важливість порушеної у статті теми полягає в необхідності забезпечення балансу між правом особи на приватність та потребами суспільства в доступі до інформації, особливо коли йдеться про осіб із психічними розладами. В умовах зростання ролі персональних даних та активного залучення медичних і соціальних сервісів, глобальної цифровізації, інформаційні права пацієнтів з психічними порушеннями стають надзвичайно вразливими. Недосконалість законодавчого регулювання, стигматизація таких осіб, а також

практичні труднощі у реалізації їхніх прав (особливо права на доступ до інформації, судовий захист, участь у прийнятті рішень щодо лікування) створюють реальні загрози для забезпечення прав людини у сфері психічного здоров'я, що зумовлює потребу в системному науковому осмисленні проблеми та вдосконаленні нормативно-правового забезпечення.

Мета статті – надати комплексний правовий аналіз статусу осіб із психічними розладами в контексті доступу до інформації та гарантій охорони їхніх прав, зосередивши увагу на

чинному законодавстві України, міжнародних зобов'язаннях держави та практичних викликах реалізації прав таких осіб.

Питання правового статусу осіб із психічними розладами має важливе значення для забезпечення їхніх конституційних прав і свобод. З одного боку, такі особи, незважаючи на наявність розладів, гарантовано володіють правоздатністю та основними правами, з іншого – при встановленні певних психічних порушень закон може встановлювати особливості реалізації їхніх цивільних прав та обов'язків.

Як справедливо зазначає Р. Сибірна, люди із психічними розладами, як правило, відокремлюються від суспільства і перебувають або в лікувальних закладах, або вдома через неадекватність поведінки та підвищену агресивність. Вони є ізольованими від громадськості, а отже, обмеженими у контактах і правах. Слід зазначити, що не тільки суспільство уникає людей із проблемами психічного здоров'я, але і близька родина може намагатись відмежуватись від людини з розладами психіки, оскільки спілкування з нею буває обтяжливим та малоприємним. Тому, будучи ізольованими від зовнішнього світу, такі люди не знають своїх прав і не можуть їх використовувати чи боротися за них. Також свою роль відіграє стан людей із психічними розладами, який не завжди дає змогу їм повною мірою адекватно оцінювати ситуації. Отже, з одного боку, особи із психічними захворюваннями повинні мати такі ж права і обов'язки, як і всі громадяни нашої країни, а з іншого, зважаючи на прояви хвороби, для них треба встановлювати певні правові обмеження чи правові преференції [8, с. 58].

Станом на сьогодні нормативно-правову базу психіатрії України складають: 1) Конституція України; 2) Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р.; 3) Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року; 4) Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р.; 5) Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» від 15 січня 2025 р.; 6) Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.; 7) Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та ст. 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Устименка) від 30 жовтня 1997 року; 8) Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речо-

вин» від 18 квітня 2022 р.; 9) Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи» від 31 серпня 2017 р.; 10) Наказ МОЗ України «Про затвердження Правил застосування примусових заходів медичного характеру в спеціальному закладі з надання психіатричної допомоги» від 8 жовтня 2001 р.; 11) Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку надання психіатричної допомоги в стаціонарних умовах» від 07 грудня 2023 р.; 12) Наказ МВС України і МОЗ України «Про затвердження Інструкції про порядок організації охорони приміщень і територій відділень судово-психіатричної експертизи та режиму тримання осіб, які перебувають під вартою і направлені на судово-психіатричну експертизу» від 4 листопада 1996 р.

Конституція України гарантує кожному право на повагу до приватного життя, визнаючи недопустимість збору, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації без згоди особи, якої вона стосується (стаття 32). Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування (ст.49) [1]. Ці загальні положення в повному обсязі поширюються і на чутливі відомості про стан психічного здоров'я, які належать до категорії персональних даних із підвищеним рівнем захисту.

У Законі України «Про психіатричну допомогу» закріплено принцип презумпції психічного здоров'я, відповідно до якого кожна особа вважається психічно здоровою, доки інше не буде доведено у встановленому законом порядку. Встановлення факту наявності психічного розладу можливе лише за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до передбаченої процедури, та, у визначених випадках, на підставі судового рішення [2].

У разі офіційного встановлення психічного розладу особа набуває відповідного правового статусу, який, поряд із певними обмеженнями, передбачає і низку державних гарантій. До таких гарантій належать, зокрема, право на безоплатне отримання психіатричної допомоги в закладах охорони здоров'я, забезпечення умов для реабілітації, доступ до соціальних послуг, а також інші форми підтримки, спрямовані на збереження гідності особи та її інтеграцію в суспільство.

Водночас особам з психічними розладами може бути обмежена їх цивільна дієздатність або ж за певних умов відповідні особи можуть бути визнані недієздатними.

Згідно з Цивільним кодексом України, суд може обмежити цивільну дієздатність особи, яка страждає на психічний розлад, що істотно позначається на її здатності усвідомлювати й керувати діями [3].

При хронічному й стійкому психічному розладі, що унеможлиблює усвідомлення значення дій, суд визнає особу недієздатною.

У цьому разі подальша участь такої особи у правочинах і суспільному житті здійснюється за допомогою законного представника – опікуна або піклувальника.

Разом з тим, слід підкреслити, що наявність психічного розладу сама по собі не позбавляє особу прав і свобод. Українське законодавство виходить з принципу недискримінації за станом здоров'я й передбачає рівні права навіть для осіб, визнаних недієздатними, за винятком обмежень, передбачених законом.

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю прямо підтверджує, що люди з інвалідністю (включно з психічними розладами) мають всі загальні права людини, зокрема свободу вираження думок та доступ до інформації [4].

Стаття 22 цієї Конвенції встановлює право людей з інвалідністю на недоторканність приватного життя і захист інформації про стан здоров'я [4].

Таким чином, міжнародні стандарти вимагають від держави створення умов для реалізації цими особами всіх прав, гарантуючи при цьому належний захист їхньої особистої інформації.

Особи з психічними розладами часто стикаються з перешкодами у доступі до інформації – як у сенсі отримання знань про свій стан, так і в доступі до публічної інформації. По-перше, конфіденційність психіатричних відомостей породжує складнощі: лише сам пацієнт (або його законний представник) має право отримувати відомості про його психічне здоров'я [9, с. 259].

Медичним працівникам заборонено розголошувати таку інформацію без відповідної згоди у відповідності до ч.1 ст.6 Закону «Про психіатричну допомогу» [2].

Вищевказані заходи спрямовані в першу чергу на забезпечення захисту особи з психічними розладами від стигматизації, дискримінації та неправомірного втручання у сферу її приватного життя. Водночас надмірна зарегламентованість доступу до відповідної інформації може призводити до виникнення низки правових колізій. Зокрема, близькі родичі, члени сім'ї або потенційні партнери таких осіб нерідко поз-

бавлені можливості отримати достовірні відомості щодо психіатричного анамнезу особи, що викликає напругу в міжособистісних відносинах і ускладнює реалізацію права на обґрунтоване прийняття рішень.

У вітчизняній практиці також фіксуються випадки зловживань, коли треті особи, здебільшого родичі, самовільно поширюють конфіденційні відомості щодо психічного стану інших членів сім'ї, порушуючи тим самим їхнє право на інформаційну недоторканність [8, с. 59].

Відповідно до статті 32 Конституції України, забороняється будь-яке неправомірне втручання в особисте і сімейне життя особи, а також збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації без її згоди, що надає особі право вимагати припинення подібних порушень та відновлення порушеного права [1].

Водночас особи з обмеженою цивільною дієздатністю, зокрема ті, що визнані недієздатними, об'єктивно мають знижені можливості самостійної реалізації права на доступ до публічної інформації.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» покладає на розпорядників інформації обов'язок сприяти особам, які з поважних причин (зокрема через фізичні або психічні порушення) не можуть самостійно оформити письмовий запит, у належному його складанні [5].

Проте на практиці забезпечення цього обов'язку нерідко залишається лише формальним. Серед основних бар'єрів слід відзначити недостатню обізнаність самих заявників із процедурою отримання інформації, існування соціальної стигматизації, а також небажання окремих посадових осіб органів влади належним чином виконувати обов'язки щодо доступу до інформації. Як наслідок, особи з психічними розладами можуть бути фактично позбавлені доступу до інформації про актуальний стан справ у територіальних громадах, соціальних послуг, медичних чи адміністративних програм, що порушує принцип недискримінації та рівного доступу до публічних ресурсів.

Як ми зазначили вище, юридично особи з психічними розладами мають ті самі інформаційні права, що й усі громадяни.

Так, Закон України «Про доступ до публічної інформації» гарантує кожній особі право на отримання відомостей, що знаходяться у володінні суб'єктів владних повноважень, включаючи інформацію, яка стосується безпосередньо самої особи-запитувача [5].

Спеціальне законодавство, зокрема Закон України «Про психіатричну допомогу», у розділі, присвяченому правам пацієнтів, передбачає обов'язок надавачів психіатричної допомоги забезпечити пацієнта повною та об'єктивною інформацією про стан його психічного здоров'я, діагноз, методи лікування, прогноз захворювання, а також можливі ризики та побічні ефекти. Така інформація має бути надана у формі, доступній для сприйняття з урахуванням психічного стану особи [2].

Закон також надає пацієнту або його законному представнику право на ознайомлення з медичною документацією, що стосується надання психіатричної допомоги, з можливістю отримання відповідних витягів або копій. Таким чином, особа, яка страждає на психічний розлад, зберігає право на інформування та контроль за відомостями, що стосуються її лікування, у межах, визначених її психічним станом та законодавчими процедурами.

Особливої уваги заслуговує положення про збереження інформаційних прав навіть у випадках визнання особи недієздатною. У такій ситуації реалізація права на доступ до медичної інформації здійснюється через законного представника – опікуна або піклувальника, який уповноважений діяти в інтересах підопічного та отримувати необхідні відомості для прийняття обґрунтованих рішень щодо психіатричної допомоги.

При цьому консультації лікарів зобов'язані пояснювати складну інформацію у доступному вигляді та поважати гідність людини.

Закон України «Про захист персональних даних» відносить відомості про стан здоров'я до спеціальних (чутливих) категорій персональних даних, обробка яких підлягає особливому правовому режиму та вимагає застосування підвищених заходів захисту. Така інформація вважається конфіденційною, а її збирання, зберігання, використання та поширення допускається виключно за наявності законних підстав або з письмової згоди суб'єкта персональних даних [6].

Відповідні положення отримали подальший розвиток у новоприйнятому Законі України «Про систему охорони психічного здоров'я» (2025 р.), що набуде чинності з 2026 року [7]. Згідно зі статтею 5 цього Закону, суб'єкти, які здійснюють надання послуг у сфері психічного здоров'я, зобов'язані дотримуватися усіх вимог законодавства щодо захисту персональних і конфіденційних даних пацієнтів. Інформація,

отримана в процесі діагностики, лікування або консультування, не може використовуватись у приватних інтересах чи з метою, не пов'язаною з наданням медичної допомоги, і підлягає нерозголошенню, за винятком випадків, передбачених законом.

Виключення із цього правила можливі лише за умови письмової згоди суб'єкта персональних даних або у випадках, чітко визначених нормативно-правовими актами. Наприклад, оприлюднення медичних даних з освітньою або науковою метою допускається лише за умови повної анонімізації осіб, яких ці дані стосуються.

Таким чином, сучасна правова модель захисту інформаційних прав осіб із психічними розладами охоплює низку важливих прав, зокрема: 1) право суб'єкта персональних даних на доступ до інформації про себе, включаючи медичну документацію, – таке право реалізується як безпосередньо пацієнтом, так і його законним представником; 2) право на виправлення, уточнення або видалення недостовірної чи незаконно зібраної інформації, що узгоджується із статтею 32 Конституції України; 3) заборону органам державної влади та іншим володільцям інформації передавати персональні дані третім особам без належних правових підстав або згоди особи, якої ці дані стосуються [10].

У разі порушення права на доступ до персональних даних, включаючи відмову у наданні публічної інформації чи неналежний розгляд відповідного запиту, особа має право на звернення до суду в порядку, передбаченому статтею 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [5]. Судовий захист у таких випадках виступає важливим інструментом забезпечення балансу між правом особи на інформаційну автономію та інтересами держави й суспільства.

Узагальнюючи викладене, доцільно звернути увагу на правові гарантії охорони прав осіб із психічними розладами, які становлять невід'ємну складову системи захисту прав людини в умовах соціальної вразливості зазначеної категорії.

Законодавством України встановлено комплекс механізмів, покликаних забезпечити належний рівень реалізації, захисту та відновлення прав таких осіб, зокрема у сфері медичної, соціальної та інформаційної безпеки.

Основний перелік гарантій міститься у статті 5 Закону України «Про психіатричну допомогу», відповідно до якої держава зобов'язується забезпечити особам із психічними розладами:

1) безоплатне надання психіатричної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; 2) реалізацію права на соціальний захист осіб з інвалідністю внаслідок психічних порушень; 3) визначення порядку встановлення опіки чи піклування над недієздатними особами; 4) сприяння соціальній реабілітації та інтеграції в суспільство, зокрема шляхом забезпечення доступу до освіти, зайнятості, житлових умов відповідно до індивідуальних потреб і рекомендацій лікарів [2].

У сфері інформаційної безпеки та збереження конфіденційності медичних даних законодавець також передбачив низку спеціальних гарантій. Зокрема, відповідно до статті 6 Закону України «Про психіатричну допомогу», інформація про стан психічного здоров'я осіб, яким надається відповідна медична допомога, підлягає особливому правовому захисту. Її розголошення можливе виключно в передбачених законом випадках. Така інформація визнається лікарською та державною таємницею, що накладає на медичних працівників обов'язок збереження її конфіденційності [2].

При цьому пацієнт або його законний представник має право на доступ до медичної документації та на використання відповідних відомостей для реалізації своїх законних інтересів. Зазначене положення кореспондується з вимогами статті 32 Конституції України, яка гарантує право кожного на захист персональних даних та забороняє збирання, зберігання, використання й поширення конфіденційної інформації без згоди особи чи за відсутності іншої законної підстави.

Окрім встановлених законодавством гарантій, система правового регулювання у сфері психічного здоров'я передбачає також юридичну відповідальність за порушення інформаційних прав пацієнтів. Зокрема, розголошення лікарської таємниці, що охоплює в тому числі відомості про стан психічного здоров'я особи, визнається протиправним діянням, за яке настає відповідальність згідно з чинним цивільним законодавством.

Відповідно до статей 36 і 39 Цивільного кодексу України, у разі неправомірного поширення конфіденційної інформації особа має право звернутися до суду з позовом про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення права на недоторканність приватного життя, а також із вимогою про припинення протиправних дій та встановлення порядку захисту персональної інформації [3].

Гарантії судового захисту порушених прав закріплено як у Конституції України (стаття 55), так і в міжнародно-правових актах, зокрема в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка передбачає обов'язок держав-учасниць забезпечувати ефективні засоби захисту осіб з інвалідністю у разі порушення їхніх прав [4].

Контроль за дотриманням прав осіб із психічними розладами покладається на уповноважені державні органи. Центральним суб'єктом у цій сфері виступає Міністерство охорони здоров'я України, яке реалізує державну політику у сфері охорони психічного здоров'я та здійснює нормативне й організаційне забезпечення діяльності медичних установ, що надають психіатричну допомогу. Контрольні повноваження також мають структурні підрозділи охорони здоров'я обласних і місцевих державних адміністрацій, які відповідають за дотримання стандартів лікування та захисту прав пацієнтів на регіональному рівні.

Особи, права яких були порушені в процесі надання психіатричної допомоги, мають право звернутися зі скаргами до медичних комісій, органів управління охороною здоров'я, а також до судових органів – зокрема, до адміністративних судів у разі оскарження дій або бездіяльності посадових осіб медичних закладів чи органів влади.

Крім того, новий Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я» [7], який набуде чинності у 2026 році, передбачає створення спеціалізованих інституцій, зокрема Національної координаційної комісії з охорони психічного здоров'я, а також інших уповноважених суб'єктів, які здійснюватимуть моніторинг, аналіз і контроль за дотриманням прав осіб з психічними розладами, включаючи захист їхніх персональних даних та забезпечення доступу до інформації. Така система контролю має посилити правову визначеність і ефективність гарантій у сфері психічного здоров'я в умовах розбудови правової держави та гуманізації сфери охорони здоров'я.

До механізмів забезпечення прав осіб із психічними розладами належать також міжнародні та європейські інструменти, які відіграють важливу роль у формуванні національної політики в галузі охорони психічного здоров'я та захисту інформаційних прав таких осіб.

Україна є стороною низки міжнародних договорів у цій сфері, зокрема Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю, ратифікованої Законом України від 16 грудня

2009 року [4]. З моменту набуття чинності для України у 2010 році положення Конвенції стали частиною національного правопорядку та підлягають прямому застосуванню. Відповідно до її положень, держава зобов'язана вживати усіх необхідних законодавчих, адміністративних і судових заходів для забезпечення повного здійснення прав осіб з інвалідністю, включаючи право на повагу до приватного життя, недоторканність персональних даних та доступ до інформації (статті 21–22 Конвенції). Окрім того, Конвенція передбачає обов'язок держави здійснювати періодичну звітність до Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю, що забезпечує міжнародний моніторинг дотримання взятих зобов'язань, а також механізм індивідуальних скарг за умови ратифікації Факультативного протоколу.

Важливу роль у сфері захисту приватного життя осіб із психічними розладами відіграє також практика Європейського суду з прав людини. Зокрема, у справах, що стосуються умов утримання в психіатричних установах, обов'язковості отримання інформованої згоди, розголошення медичної інформації тощо, Суд надає тлумачення статті 8 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя. Практика Суду має обов'язковий характер для України і формує стандарти належного захисту прав людини у сфері психічного здоров'я.

Таким чином, позитивні зобов'язання держави, що випливають із міжнародних договорів, зокрема Конвенції ООН та Європейської конвенції з прав людини, а також відповідні висновки міжнародних наглядових органів, є важливими чинниками підвищення ефективності національного механізму правового захисту осіб із психічними розладами, насамперед у площині забезпечення їхніх інформаційних прав.

Підсумовуючи результати дослідження правового статусу осіб із психічними розладами, слід акцентувати, що саме держава виступає основним гарантом реалізації та охорони прав цієї соціально вразливої категорії. Конституція України, а також спеціальне законодавство закріплюють обов'язок держави щодо формування й реалізації відповідної політики у сфері охорони психічного здоров'я, соціального захисту та інформаційної безпеки. Зокрема, відповідно до статті 49 Конституції України, держава зобов'язана забезпечити громадянам право на медичну допомогу, пенсійне і соціальне забезпечення, що в повному обсязі стосується і осіб з психічними розладами [1].

Законодавча влада, представлена Верховною Радою України, формує нормативне підґрунтя функціонування системи психіатричної допомоги та захисту прав відповідних осіб.

Реалізацію державної політики у цій сфері забезпечує виконавча влада через відповідні міністерства та відомства. Зокрема, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство соціальної політики України та їхні територіальні органи відповідають за фінансування психіатричних закладів, створення реабілітаційних центрів, впровадження програм психосоціальної підтримки, а також за моніторинг якості надання допомоги.

Значну роль у практичній реалізації гарантій відіграють органи місцевого самоврядування, які створюють та фінансують психіатричні відділення при медичних закладах первинної ланки, ініціюють програми підтримки осіб з психічними розладами, сприяють їхній соціальній адаптації на локальному рівні.

Інституційний механізм захисту прав також включає Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за дотриманням прав і свобод громадян, у тому числі осіб з психічними розладами. Особлива увага при цьому приділяється захисту інформаційних прав, забезпеченню конфіденційності персональних даних та недопущенню порушень під час надання психіатричної допомоги.

Судова влада, у свою чергу, забезпечує розгляд індивідуальних справ щодо обмеження цивільної дієздатності, захисту персональних даних, правомірності надання примусової допомоги, а також стягнення моральної шкоди у разі порушення інформаційної безпеки пацієнтів. Судові рішення формують важливу практику застосування правових норм у цій чутливій сфері.

Окрему роль відіграють недержавні інституції – громадські організації, асоціації психіатрів, правозахисні ініціативи, які не лише здійснюють моніторинг дотримання прав, а й беруть активну участь у формуванні політик у сфері охорони психічного здоров'я (зокрема, через участь у дорадчих органах при МОЗ та інших державних структурах). Вони надають правову та психологічну допомогу, сприяють підготовці індивідуальних скарг до міжнародних інституцій, а також ведуть просвітницьку діяльність із подолання соціальної стигматизації осіб з психічними розладами.

Отже, захист інформаційних прав осіб із психічними розладами в Україні здійснюється

комплексно – через взаємодію широкої мережі державних та недержавних суб'єктів, функціонування яких ґрунтується на принципах правової визначеності, поваги до гідності особи та верховенства права.

Висновки. Правовий статус осіб із психічними розладами в Україні базується на поєднанні загальноцивілізаційних підходів до забезпечення прав людини з урахуванням особливостей правового регулювання, зумовлених підвищеною соціальною вразливістю цієї категорії осіб. Нормативно-правова база гарантує їм рівність перед законом, право на соціальний захист, доступ до медичної допомоги та спеціальні умови реалізації інформаційних прав. Водночас особливе значення в цьому контексті набуває питання конфіденційності інформації про стан психічного здоров'я, що є ключовим аспектом як особистої безпеки, так і недопущення дискримінації.

Разом із тим на практиці все частіше виявляються колізії між правом особи на приватність і суспільною потребою в об'єктивній інформації, що вимагає пошуку нормативно та етично збалансованих рішень. Законодавчі ініціативи останніх років, зокрема ухвалення Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я», свідчать про прагнення держави удосконалити правові механізми, підвищити ефективність гарантій, запровадити сучасні підходи до забезпечення недискримінації та дотримання прав пацієнтів у сфері психіатричної допомоги.

Як було з'ясовано, забезпечення права осіб із психічними розладами на доступ до інформації, а також ефективний захист персональних даних є достатньо складним і динамічним правовим процесом, що вимагає постійного оновлення нормативної бази, узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами, а також формування сталої практики їх застосування. Умовами реалізації цих прав виступають не лише правові рамки, закріплені в Конституції України, законах про охорону здоров'я, захист персональних даних та доступ до інформації, а й наявність ефективних інституційних механізмів – державного нагляду, судового захисту, незалежного моніторингу та активної участі громадянського суспільства.

Усвідомлення гідності, автономії та правової суб'єктності осіб із психічними розладами повинно залишатися пріоритетом державної

політики. Лише за умови послідовної імплементації наданих гарантій можна досягти реального, а не декларативного забезпечення їхніх інформаційних прав у контексті побудови правової, соціальної та гуманної держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
2. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 19. Ст. 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю: міжнародний документ від 13 грудня 2006 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
5. Закон України «Про доступ до публічної інформації» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
6. Закон України «Про захист персональних даних» // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
7. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні: Закон України від 15 січня 2025 р. № 4223-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20>
8. Сибірна Р.І., Сибірний А.В. Захист прав осіб із психічними розладами в Україні. Серія психологічна. 2016. № 1. С. 57–63. URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/article/view/182/177>
9. Тищенко О.І. Психічний розлад як юридичний факт: термінологічний аспект. Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Вип. 67. С. 257–261. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.49>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/51.pdf>
10. Правовий статус психічно хворих осіб в Україні. Харківська правозахисна група. URL: <http://prava-lyudyny.org/pravovyy-status-psyhichno-hvoryh-osib-v-ukrayini/>

Kuniev Yu. D. Legal status of persons with mental disorders: problems of access to information and guarantees of rights protection

The article is devoted to the study of the legal status of persons with mental disorders in the context of access to information and guarantees of rights protection. It is established that Ukrainian legislation provides a comprehensive system of legal norms aimed at ensuring personal inviolability, protection of personal data, as well as the realization of social and medical guarantees for persons with mental disorders. The Constitution of Ukraine proclaims the right of every individual to respect for private life, while laws and by-laws specify the mechanisms for implementing this right. Special attention is given to the presumption of mental health, which implies that a person is presumed to be mentally healthy unless otherwise established in accordance with the procedure prescribed by law.

The article analyzes the procedure for establishing a diagnosis, the role of psychiatrists, and the procedural aspects of declaring a person legally incapacitated. Legal issues regarding access to patients' medical information are examined, particularly in cases where legal representatives receive such data on behalf of persons who are unable to exercise their rights independently. Emphasis is placed on the protection of medical confidentiality, the privacy of psychiatric care, and the legal exceptions provided in this area.

The study also highlights the risks of excessive regulation of information access, which may create a legal conflict between the right to privacy and the public interest in access to certain information. The role of public authorities is reviewed, including the Ministry of Health of Ukraine, judicial bodies, the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (Ombudsman), and civil society organizations in protecting the rights of this group. It is noted that the system of safeguards includes both national and international mechanisms, in particular the provisions of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the case law of the European Court of Human Rights.

The article concludes that ensuring the informational rights of persons with mental disorders requires a balance between the interests of the individual, their immediate environment, and society as a whole, along with the proper implementation of adopted legal norms in practical application.

Key words: *legal status, mental disorders, psychiatric care, access to information, confidentiality, medical secrecy, personal data, presumption of mental health, judicial protection.*